

JANINE ALTOUNIAN

1934 Paris doğumlu çevirmen ve yazar. 1970'ten başlayarak kırk yıl boyunca Sigmund Freud'un eserlerinin çevirmenliğini yaptı ve yazarın Presses Universitaires de France tarafından yayımlanan toplu eserleri arasındaki dil birliğini sağlamaktan sorumlu uzman olarak çalıştı.

1915 Ermeni soykırımından sağ kurtulmayı başararak Fransa'ya sığınan bir ailede yetişen Altounian, aynı zamanda kolektif travmanın sağ kalanların dili üzerindeki etkisi ve aktarımı üzerine çalışıyor. Altounian, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırımlarla ilgili araştırmalar yapan uluslararası AIRCRIGE birliğinin kurucularındandır.

Eserleri

L'écriture de Freud. Traversée traumatique et traduction [Freud'un Yazısı: Travmatik Geçiş ve Çeviri]. Paris: PUF, "Bibliothèque de psychanalyse" dizisi, 2003.

Ouvrez-moi seulement les chemins d'Arménie. Un génocide aux déserts de l'inconscient [Sadece Ermenistan'ın Yollarını Açın Bana: Bilinçaltının Çöllerinde Bir Soykırım]. Paris: Les Belles Lettres, "Confluents psychanalytiques" dizisi, 1990 ve 2003.

La Survivance. Traduire le trauma collectif [Sağ Kalım: Kolektif Travmanın Çevirisi]. Paris: Dunod/Inconscient et Culture, 2000 ve 2003.

L'Intraduisible. Deuil, mémoire, transmission [Çevrilemez Olan: Yas, Bellek ve Aktarım]. Paris: Dunod, "Psychismes" dizisi, 2005.

Mémoires du génocide arménien. Héritage traumatique et travail analytique [Ermeni Soykırımı Anıları: Travma Yaratıcı Miras ve Psikanalitik Çalışma](K. Beledian, J. F. Chiantaretto, M. Fraire, Y. Gampel, R. Kaës ve R. Waintrater'in yazılarıyla). Paris: PUF, 2009.

De la cure à l'écriture. L'élaboration d'un héritage traumatique [Tevididen Yazıya: Travma Yaratıcı Bir Mirasın İşlenmesi]. Paris: PUF, 2012.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Janine Altounian'ın *Mémoires du génocide arménien. Héritage traumatique et travail analytique* (Ermeni Soykırımı Anıları: Travma YarATICI Miras ve Psikanalitik ÇALIŞMA. K. Beledian, J. F. Chiantaretto, M. Fraire, Y. Gampel, R. Kaës ve R. Waintrater'in yazılarıyla. Paris: PUF, 2009) adlı Fransızca kitabının çevirisidir. Türkçe çeviri için yeniden derlenen kitaptan orijinal versiyonda bulunan kimi yazılar çıkarılırken, kitaba yazarın memleketi Bursa'ya yaptığı yolculuğun ardından kaleme aldığı "Geri Dönüşü Yok" başlıklı yazı eklendi. Vahram Altounian'ın Ermenice harfli Türkçe kaleme aldığı güncesinin çevriyazısında metnin anlaşılmasını zorlaştıran birkaç ifade dışında özgün metne sadık kalındı. Kitabın sonundaki albüm fotoğrafları Janine Altounian'ın kişisel arşivinden alındı. Kitap boyunca * ile gösterilen açıklamalar ve köşeli ayraç içinde verilen bilgiler tarafımızca eklendi. Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı. Cet ouvrage est publié dans le cadre du Programme d'Aide à la Publication (P.A.P) de l'Institut français de Turquie. Bu kitap Fransız Enstitüsü'nün Çeviri Destek Programı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

GERİ DÖNÜŞÜ YOK

Bir Babanın Güncesinde ve Kızının Belleğinde
Ermeni Soykırımı

A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z.
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UÇU 146

Vahram ve Janine Altounian
**Geri Dönüşü Yok: Bir Babanın Güncesinde ve
Kızının Belleğinde Ermeni Soykırımı**

Yayına Hazırlayan
Nıvart Taşçı - Ararat Şekeryan

V. Altounian güncesinin çevriyazısı
Takuhi Tovmasyan

Düzeltilen
Bella Habip

Kapak Tasarımı
Aret Gıdır

Kapak Fotoğrafı
Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 191

© Aras Yayıncılık, 2014
ISBN 978-605-5753-46-7

Baskı
Sena Ofset
2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 03 21 / Sertifika No: 12064

İstanbul, Aralık 2014

GERİ DÖNÜŞÜ YOK

Bir Babanın Güncesinde ve Kızının Belleğinde
Ermeni Soykırımı

VAHRAM ve JANINE ALTOUNIAN

katkı sunanlar

KRIKOR BELEDIAN
RÉGINE WAINTRATER
RENÉ KAËS
BELLA HABİP

ÇEVİRİ

RENAN AKMAN

Sunuş

Bella Habip*

Geri Dönüşü Yok, Janine Altounian'ın 1915 Ermeni soykırımından hayatta kalmayı başarmış babası Vahram Altounian'ın yaşadıklarını kısa, öz ve tüm hakikiliğiyle kaleme aldığı güncesini psikanalist, dilbilimci ve tarihçilerle birlikte kucaklayarak okurun önüne çıkardığı bir metindir. Bu günce bir tür *biotexte*'dir, bir yaşam metnidir, kendisinin de ifade ettiği gibi. Yaşam metni yaşamın metni geri gelmesidir; yaşanmış bir hayatın kaleme alınmasına tanık olduğumuz bir otobiyografiden farklıdır bu. Iskalanmış, yeterince anlam düzeyine taşınamamış, başkalarıyla paylaşılammış, sessizlik ve inkârla çevrelenmiş bu soykırım yaşantısı ruhsallığın ücra bir köşesinde sıkışıp kalmıştır. Onu hayata döndürmek öznenin tek başına başarabileceği bir eylem değildir. Ama işte felaket sonrası kaleme alınan ve bir çekmeceye hapsolan bu güncenin eylemliliği ölümünden çok sonra onu okuyan kızında gerçekleşir. Janine Altounian bu öksüz günceye sahip çıkar. Onu titiz bir şekilde Fransızcaya tercüme ettirmekle kalmaz, aynı zamanda dönemin entelektüellerine ulaştırır. Ve en önemlisi kişisel analizine kaldığı yerden devam etmeye başlar. Bu keşif onun ruhsallığında dönüştürücü olmakla kalmaz,

* Eğitim psikanalisti ve süpervizörü. İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) kurucu üyesi ve ilk başkanı. Psikanalizin kuram ve pratiği, tarihi, psikanaliz ve toplumsallık, Türkiye'de psikanaliz, psikanalizin sinema ve edebiyat ile olan ilişkisini irdeleyen birçok makale ve kitap kaleme aldı. (*Psikanalizin İçinden*. İstanbul: YKY, 2007 ve 2012; *Kuram ile Klinik Buluşunca*. İstanbul: YKY, 2012).

aynı zamanda ilerleyen yıllarda peş peşe yayımlayacağı ve özellikle biz ruh sağaltıcıları yakından ilgilendiren travma kliniğindeki işlevsel tespitleri ve yeni kuramlaştırma girişimlerine de kucak açar.

Vahram Altounian'ın sadece bedeninin ve ebeveynlerinin bedenlerinin hayatta kalması için mücadele ettiği o yıllarda ruhsal yaşam askıya alınmış, hayatta kalma stratejileri ön plana geçmişti. Bu askıya alınmış yaşamın nasıl bir şey olduğuna dair bizleri, bu olaylara tanık olmayan ama farklı bağlamlarda ruhsallığımızı harekete geçiren bizleri aydınlatan, bir başka dünya ile dehşet dolu bir dünyanın öznedeki tahripkârlığı ile bağ kurmamızı sağlayan bu yaşam metni sadece Janine Altounian'ın ruhsal ve düşünsel yaşamını dönüştürmekle kalmayacaktır. Yaşam metni hem hayatta kalanların, yani soykırım mağdurlarının ve onların çocuklarının hem de onları çevreleyen sosyal ve politik ortamın sessizliğini sese, anıya, söze, yazıya ve nihayetinde düşünmeye dönüştürecektir.

Janine Altounian'ın gönderme yaptığı soykırım temelde Ermeni toplumunun maruz kaldığı soykırım olsa da yapıtı tüm soykırımları, insanlığa karşı işlenmiş tüm suçları ilgilendirir. Altounian'ın yapıtının bir diğer özelliği de cezasız kalmış soykırımın, sessizlik ve inkâr yüklü psikolojik bir ortamla çevrelenen soykırım mağdurlarının ve onların çocuklarının, çetin ve çetrefil yolları deneyerek, bu üzerinde konuşulamayanı insani bir malzemeye dönüştürmesidir. Bu üzerinde konuşulamayanı yaşadığımız dünya içine dâhil etmek, onu farklı temsil biçimlerine büründürmek insanlık adına önemli bir kazanımdır. Burada temsil derken kastettiğim farklı bir dile geliş biçimidir: Bu anı, anlatı, yazın, psikanalitik yorumlama gibi temsiller ya da düşünme araçları ham ve acı gerçekliğe, dondurulmuş, taşlaşmış ruhsal malzemelere hayat verirler, onları canlandırırılar. Biz psikanalistler için daha da önemli olan tüm bu konuşulamayanları temsile dönüştürürken duygu ve duygulanımların da yaşanan olaylarla geri dönmesidir. Duygu ve duygulanımlar ne kadar acı ve dehşeti içinde barındırsalar da yaşanan deneyimlerin insanileşmesine zemin hazırlarlar, tabii bunlara kulak açacak, insani bir yerden dinleyen özneler olursa.

İşte bu dönüştürme yolu ile üzerinde düşünülemez kadar korkunç olanı, sözcüklerle anlatılamayacak olanı, nihayetinde yaşadığımız dünyadan yok edileni, yazarın yapıtıyla var ettiğini, yokluktan çıkarıp yaşamın içine insanileştirerek kattığını ileri sürebiliriz. Bir anlamda Altounian'ın yapıtını ölümcül olanın içinde bile hayata döndüren şeyin ne olduğunu tespit edip öznelştirerek, öznel tarihine sahip çıkarak göstermesi şeklinde yorumlayabiliriz. Hayata dönen şeyi de anlama, anlatma ve en önemlisi de sahiplenme imkânına kavuşabiliriz.

Ruh sağaltıcıları için Altounian'ın yapıtı travma kliniğindeki sosyopolitik ortamın değerlendirilmesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir. René Kaës, yazarın metnine yaptığı katkıda felaket anlatısını dönüştüren unsurun başlangıçta dinlenme arzusu olduğundan söz eder. Bu arzu öznelliklerarası bir alanda yankı bulabildiği zaman simgeleşebilir ve anlam kazanabilir. Bu yankının oluşabilmesi için sağ kalanı ağırlayan ülkenin demokratik koşullarının altını çizen Janine Altounian, bir anlamda bu tür felaket sonrası kaleme alınan metinlerin kaderlerine de işaret etmektedir. Bir çekmece de hapsolüp sonsuzluğun soğuk sessizliğinde yok mu olacaklar, yoksa hayata dönüp acı da olsa, öznelliklerarası bir paylaşım da insani bir boyut mu kazanacaklardır?

İşte böyle bir öznelliklerarası deneyim, Janine Altounian'ı İstanbul'da ağırlamak ve bu kitabın tanıtımını yapmak üzere 13 Mayıs 2014 tarihinde gerçekleşen bir panelde mümkün oldu. İnsan Hakları Derneği Irkçılığa ve Ayrımcılığa Karşı Komisyon'un girişimi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün destekleriyle bir panel düzenlendi.* Fransız Kültür Merkezi'nde "Çapraz Güzergâhlar ve Bellekler: Fransa'daki Anadolu Diasporasının Sesleri" başlıklı buluşmalar çerçevesinde düzenlenen panelde Janine Altounian, psikanalist Bella Habip ve *Geri Dönüşü Yok*'un çevirmeni ve aynı zamanda da İHD temsilcisi Renan Akman'ın

* Panel şu linkten izlenebilir: <http://janinealtounian.com/entretien/rencontre-avec-janine-altounian-%C3%A0-linstitut-fran%C3%A7ais-distanbul-le-13-mai-2014-patrimoine-t>

moderatörlüğünde kitabından pasajlar okudu, yaratım sürecinden kesitler verdi, aile fotoğraflarını paylaştı. Farklı kesimlerden gelen alımlayıcı ve kucaklayıcı bir topluluğun karşısında gerçekleşen bu deneyim soykırımın kamusal alanda ruhsallık açısından dile gelmesi olarak bir ilkti. Janine Altounian'ın aynı zamanda Psike İstanbul (İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği) psikanaliz grubunda yaptığı sunum ve Türkiyeli meslektaşlarla alışverişini biz ruh sağaltıcılar için heyecan vericiydi, zira ilginç bir şekilde kökenler konusunda neredeyse her dinleyicinin zihninde, kısmen de paylaştığı bir soru işareti belirdi. Bursalı Altounian ailesinin başkalarının zihninde yeniden hayat bulmasının deneyimiyle acaba kökenler ve nesillerarası iletimin sarsıcı ama aynı zamanda derinleştirici etkisine mi kapılındı? Yoksa sadece Janine Altounian'ın şahsında bu konuda daha çok hatırlamak, konuşmak, anlatmak, paylaşmak ve en önemlisi birbirimizle paylaşmak arzusu muydu bu? Belki de hepsi, ama şurası kesin ki anlatma arzusunun özneliklerarası alanda yankı bulmasının canlı bir deneyimiydi bu.

Janine Altounian'ın yaptının kamusal alanda yankı bulmasının bir diğer örneği de “Ülkesel ve Kültürel Kopuşlar Sırasında Büyükanne ve Büyükbabaların İletiminin Narsisistikleştirici ve Politize Edici Etkileri”* adlı makalesinin Türkçede yayımlanması oldu. Pasaportlara vurulan Geri Dönüşü Yok damgasının soykırımın simgeleşmesi açısından içerdiği olumsuzluğu, yokluğu ve yasağı aşan bu kitabı soykırım üzerine yazılan ve çekmecelerde hapsolmuş tüm metinlerin yaşama geri dönmesi için, özellikle de Türkçede geri dönmesi için bir vesile, umut ve taahhüt olarak da düşünmemiz mümkün müdür?

İstanbul, 2014

* “Effets narcissisants et politiques de la transmission grand parentale lors des ruptures territoriales et culturelles.” Çeviri: Özen Alemdar, *Psikanaliz Yazıları* içinde, İstanbul: Bağlam, 2014.

İçindekiler

Sunuş, <i>Bella Habip</i>	7
Vahram Altounian'ın Güncesi.....	13
Manuk ve Harutyun Altunyan'ın Mektupları.....	38
Tehcir Haritaları.....	44
Güncenin Tıpkıbasımı.....	47
Günce Üzerine Yazılar	
Ötekilerin Dilinde Yazılmış	
Bir Tanıklığı Tercüme Etmek, <i>Krikor Beledian</i>	95
Bir Sağ Kurtulan Yazısının Kaleme Alınışından	
Ruhsal Kaydına Dek Kat Ettiği Yol..., <i>Janine Altounian</i>	113
Yaşamak Kutsalın Ta Kendisi Olduğunda, <i>Régine Waintrater</i>	149
Sağ Kalım ve Kelimelerle Anlatılamaz	
Olanın Tercümesi, <i>René Kaës</i>	169
“Geri Dönüşü Yok”, <i>Janine Altounian</i>	173
Dizin.....	185
Albüm.....	190

Vahram Altounian'ın Güncesi*

(1) 1915 Ahısdos 10'da
Çorerşadi [Çarşamba] gunu¹

1915 senezinden 1919'a kadar çektiklerim

Brusa'dan² çıktık inek arabasi ile 10 gunde Kötahya'nın Alayunt ısdasyonuna vardık, orda çadır kurduk,³ Kotahia ise 2 sahatdır,

* Parantez içindeki numaralar s. 47-92 arasında tıpkıbasımına yer verilen elyazmasının orijinal sayfa numaralarını göstermektedir. Dipnotlar metni Fransızca'ya çeviren Krikor Beledian tarafından hazırlanmıştır.

1 Yazar bu sözel anlatı boyunca büyük bir titizlik sergilemekle birlikte, olayların kronolojisini vermek için kullandığı takvim türünü belirtmez. Büyük ihtimalle, aşına olduğu ve 1915'te Osmanlı İmparatorluğu Ermenileri arasında hâlâ geçerli olan Jülyen takvimini kullanmaktadır. "Eski" denen bu takvimin Gregoryen takvime göre 13 gün geriden geldiği bilinir. Dolayısıyla, 10 Ağustos 1915 Çarşamba günü 23 Ağustos 1915'e karşılık gelmektedir. Fransa'daki olaylar da aynı şekilde mi tarihlenmişti? Vahram'ın sonradan bu kaymanın farkına varıp elyazmasının 33. sayfasındaki tarihleri düzeltmeye çalışmış olması muhtemeldir. Karalamalar belli bir kararsızlığa tanıklık eder ve tehcirin zamansallığının takvimi olan eski bir takvimden, sağ kalımın zamansallığının takvimi olan bir yenisine geçişin zorluğunu gösterir.

2 Yazarın memleketi olan, kaplıcalarıyla ünlü Bursa şehrinin merkezinde bulunan Ermeni mahallesi Setbaşı'nın 1915 öncesi nüfusu 10 bindi. Tehcir kafilelerinin yola çıkarılmasından önce, Jön Türk partisinin temsilcisi Mehmed Bey, polis müdürü Nureddin Bey, vali Ali Osman Bey ve İttihat ve Terakki müfettişi İbrahim Bey'in kışkırtmasıyla Ermeni ileri gelenlerine yönelik bir dizi cinayet ve tutuklama gerçekleşmişti. Kaynak: Teotig. *Le Golgotha des ecclésiastiques arméniens* (İstanbul, 1920-21; New York, 1985, Erm. baskı, s. 376); ayrıca bkz. R. H. Kévorkian. *Le Génocide des Arméniens*. Paris: Odile Jacob, 2006. s. 696-97.

3 Bursa'dan yola çıktıklarında, aile, baba Abraham, anne Nahide ve oğulları Vahram ile Hayk'tan oluşuyordu. Vahram 21 Ağustos 1901 doğumluydu (1970'te vefat etti). Ailenin iki oğlu daha vardı; en büyükleri Manuk ile ortanca Harutyun'un (Artin denir) 1915'ten önce, güvenlik amacıyla Lyon'a gönderilmiş olduklarını belirtelim. Nitekim, hali vakti yerinde pek çok Ermeni ailesi, özellikle 1895-96 katliamları ve 1909 Adana katliamından sonra benzer önlemler almıştı. Manuk ve Harutyun savaş biter bitmez ailelerinin izini bulmak için araştırmalara başladılar. Bkz. bu bölümün sonundaki mektuplar.

yiyeceii ordan gelir,⁴ *hayriim* [babam] ise “Boş durmak eyi deyil bir iş yapalım” dedi. Bizim et makinası olduhundan⁵ kövdecilik yapalım dedik ve kövdecilik yapmağa başladık. İsdasiyonun memuru bizi demiş ve namuslu ayle olduhunu bilerek, “Gelin siz şu gumesde odurun hem size dokanmazlar, sefkiyat etmezler benim sayemde” dedi. Biz ise teşekguriyad iderek memurun bahcesindeki gumesde daşındık ve kövdecilik ile sermaye artmaha başladı. Kövdeciliye başladığımız 1 hoka⁶ etti. Sonra 5 hokga oldu, sonra bir bütün koyun, sonra sıhır alıp ve kesip sucuk ve pasdırma yapar idik ve mukemmel para kazanıp ve sayemizde 6-7 ayle dahi gecinir idi kırıklarından.

Hasılı 3 ay odurduktan sonra kimse kalmayarak bizi de sefkiyat etmek isdediler. (2) O gunlerde de 50 ohga pasdırma cemennemiş ve 50 hoga sucuk iki koyun almış idik. Birdenbire candarmalar gelip hayde çıkın sefkiyat deyup başımışda bekletiler, trenler de bedava gödiriyor. *Hayrim* ise denkleri bahladık ve pasdırmaları düşüniyor çunki daha yini cemennemiş idik, goyunnarı ise giyma yapmış idik. Hasılı pasdırmaları cuvala koduk ve giymayı denekelere koduk, tırene yerleşidik ve o gunu tren ile hareket iddik sahat aldıda alaturka⁷ ve 6 İsdasiyon sonra Afiyonkaraizar İsdasiyonuna vardık⁸ 12’de.

4 Çinileriyle ünlü küçük Kütahya şehri, İstanbul-Adana demiryolu üzerinde, Bursa’ya 205 kilometre mesafede yer alır. Bursa ve çevre köylerin Ermeni ahalisinden oluşturulan kafilenin, şehir merkezine tahminen iki saat yürüme mesafesindeki uzak bir garda durdurulduğu anlaşılmaktadır. Tehcir sırasında “yetkili” merciler tarafından kullanılan yöntemlerden birinin de, yabancı tanıkların dikkatini çekmemek için kafileleri şehirlere ve büyük yerleşmelerden olabildiğince hızlı bir şekilde uzaklaştırmak olduğunu belirtmekte yarar vardır. Tehcirin amacı geride iz bırakmamaktır.

5 Ermeni halka işlerini tasfiye etmeleri ve üç gün içinde yola çıkmaları emredilmişti. Malların dosdoğru haczedilmesi bir yana, operasyonun hızlı gayri-menkullerin satışını imkânsızlaştırıyordu. Başka görgü tanıklarının anlatılarında olduğu gibi, Vahram’ın ailesi de bir kıyma makinesi, Singer marka bir dikiş makinesi ve bir İncil’in de aralarında bulunduğu türlü çeşitli eşyayı kağınsıyla yanında götürür.

6 Okka 1282 grama denk gelen bir ağırlık ölçüsüdür.

7 Metinde aralıklarla tekrarlanan bu not, anlatıcı ve potansiyel okurları için bir saat değişikliğinin söz konusu olduğuna işaret eder.

8 Afyon üretimiyle ünlü Afyonkarahisar, Kütahya’ya 99 kilometre mesafededir.

12'de hareket ididik ve sabahlayın sahat 11'de Goniya'ya⁹ vardık ve bizi indirmiyorlar ve bir şey satdırmıyorlardı. 2 gun kaldık vagon icerisinde ve o gunu akşamusdu sahat 2'de hareket idik Gonya'dan. Isdasiyonlar: Kazinhan, sonra Çumra, Arıkören, Mandason, Karaman, Sidrova, Ayrıanca, Alaca ve Ereyli. Ereyli'de bizi indirdiler, hayde sefkiyat. Ordakıları ilan beraber sef idiyorlar ama sopa ila.

(3) Parası olan araba dudiyor, parası olmiyan eşyalarını bırakıyor ve *hayrim* ise şaşırđı ne yapacahını. Kıyma denekelerine baktık ki kokmuş etler, mecbur olduk addık cunki cok feniya olmuş. Pasdırmaları çaldılar, hasılı bir inek arabası dudduk 3 lira sarı, Pozandi'ye vakia Pozandi'ye kaddar¹⁰ tiren var ama gödurmiyorlar ki ahali yorulsun ve yahma etsinler eşyalarını. Bis ise eşyaları arabiya yukledir iken 50 oka pasdırmayı ve 50 hogga sucuhu calmışlar. Onnar da öyle gitdi ve yola çıkdık, 2 gunde Bulgurlu ısdasiyonuna geldik. Ertezi gonu Ulukışla'da yaddık ve ertezi gunu Pozandi'ye vardık 3 gunde. Tren ise 3 sahatda gelir imiş. Pozandi denilen yer dağlıktır, adam yok ve ordan tekrar sefkiyat eddiler Tarsuz şehrine¹¹ kadar, 2 liraya, hem de *hayriyim* ve ben ve Hayk yörumek şartiila, bir validem biniyor, zaten arabalara insan bindirmiyorlar cunki yolları isa dağlar icinden gezer. Hasılı 2 gunde Tarsuz ısdasiyonunda indirdiler, şehirin dort etlaflı asker dolu, insan sokmiyorlar, muacirlerden Turk olursan belki.

(4) Hasılı Tarsuz'dan sefkiat başladı ama tiren ila. Bisi tekrar vagona bindirdiler, akşam sahat 9'da alaturka. Tarsuz'dan Yenice, sonra Zeytunli, sonra Şakirpaşa, Adana, sonra Cihan, Toprak Kale, sonra Osmaniye.¹² Mamuriye'de 15 dakge ödede durdu ve dediler ki "İşde bundan sonra tren yolu yok, hayde inin." Hasılı indik,

9 İstanbul-Adana hattında, Afyon'a 237 kilometre mesafede bulunan Konya önemli bir yerleşme olduğundan, kafilenin neden vagonlarda tutulduğu anlaşılmaktadır. Şehirde ve komşu Ermeni köylerinde, burada anlatılan olaylar sırasında yok olan önemli bir Ermeni nüfus yaşıyordu.

10 Bulgurlu ve Pozantı Ereğli-Adana demiryolu üzerinde yer alır. Bağdat'ı İstanbul'a bağlayan demiryolu hattındaki ilk kesinti burada başlıyordu.

11 Mersin limanı ile Adana'ya eşit mesafedeki antik Tarsos (Ermenice Darson).

12 Bu istasyonlar demiryolunun Adana-Osmaniye hattında yer alır.

indikimiz yerde ne ahak var ne adam kimseler yok. Macirler ise 15 vagon, bunların hepsi indiler. Ama akşamın ikisi birbirimisi kayp idik, hasılı o gece birbirimizden ayrı yattık, sabahlayın buluşduk ama sefkiyat başladı, deveden başka birşey yok. *Hayriyim* ise anladı ki eş-yaları soyacaklar, singer makinasını oranın candarmasına satdık 5 liraya. 3 deve tuttuk İslahiye denilen yere kadar, her bir deve 1 lira.

O gunu Gavurdahları'ndan geciyoruz, akşam oldu o gunu dah-da yattık, ertesi gun yolumuza devam iddik. O gunu akşamısı Hasanbeyli'ye¹³ geldik ama *mayriimin* [annemin] hali takati kalmadı, ertesi gunu mecbur olduh Hasanbeyli'den bir eşek (5) dutduk. *Mayrimisi* eşiyi bindirdik, bis ise üç kişi yoriyoruz.

Hasılı İslahiye'ye vardık. Sahat 8 ve mutasarıf¹⁴ diyeler durdur-mayun ve sefk idun deyu emr itdi. Biz tekrar bazarlık itdik, deve başına üç mecidiyeye yola çıkdık. Biz ila 200 deve macirlerini dahi sefk itdiler, hepimiz oldu 500 deve.¹⁵ Gece oldu, yoruyoruz, gececi 5 geldu, ahali istedik yeter ardık, bu gece burda yadalım ve sabah-layın yola çıkarıs, bu muzekereyi idmek arasında bir yahmurdur başladı ama tehşedli. Teveciler ise develerinden yokleri indirdiler. Ahali cadırı olan cadır kurdu, olmiyan ise sabaha kadar ıslandı. Hasılı biz cadır kurduk, etraflarını muafaza idik, ve o gece 15 cadır kadar soydular,¹⁶ sabahleyin yola çıkdık ki camurdan yirunmiyor. Hasılı podinleri corabları çıkardık, yörumeye başladık, *mayriim* ise

13 Osmaniye-İslahiye hattı Hasanbeyli'den geçer. Toroslar ve daha ötede Amanos Dağları'ndan oluşan bu dağlık coğrafya en feci katliamlara sahne oldu. Buralarda, demiryolu inşaatında çalıştırıldıkları için katliamlardan kısmen kurtulan çok sayıda Ermeni yaşıyordu.

14 Kaza yöneticisi. Burada İslahiye mutasarıfı.

15 Metnin bu noktasında Vahram telgrafımsı bir cümle kurar. Cümleden, onun bulunduğu kafilenin sürgünleri taşıyan 300 deveden oluştuğu, buna 200 devenin daha eklendiği anlaşılmaktadır.

16 Burada söz konusu olan ve Türk resmi tezinin “yorgunluktan ölümler” şeklinde söz ettiği yorma ve takatsiz bırakma, iyi bilinen bir fiziksel tasfiye yöntemidir. Her türlü direniş imkânsız hale geldiğinden gece vakti gerçekleştirilen yağma ve cinayetler programlı bir stratejinin parçasını oluşturur. “Jandarmalar” a gelince, herkes gibi yazar da bunların jandarma teşkilatına yazılan ve sürgünleri varış noktasına götürmekle görevlendirilen hırsızlar ve adi suçlular olduğunu bilmektedir.

eşek üstünde. Hasılı Tahda Kopru ısdasiyonuna vardık.¹⁷ Yokleri indirdiler, gitdiler. Himen yahmur başladı, bis gine cadır kurduk ama kurtlıktır orası medeniyet yok.

O gece yatdık gene (6) bizim yanımızdaki cadıru soydular. Çadır-daki bulunan 25 yaşındaki telikannıyı vurtular. Yahmur ise tevam idiyor. Ertesi gece Harutyun Aha'nın yani Roksin hanımğilin cadırını soymuşlar.¹⁸ Harutyun Aha'nın ohlunu yani Isdepan'ı vurmuşlar 15 yaşındaki. Biz ise annadık ki bizi de söyacıklar ne fayda, yahmur yahiyor ısdasiyona almiyorlar. Ev yok, cadırdan made bir şey yok. Vakaa orda kaymakam oduruyor ama zaten ahaliyi soyan odur. Bu kerata bizim eşyaları germüş hemen emir etmiş o gece de bizi soydular. 36 kişi gelmişler ve cadırı pıçıklar ile parça paça eddiler. Bir şey kalmayarak tutuşmaya başladı, ve ben yanımızdaki cadıra gitdik çünkü erkek görürseler vuriyorlar. Bizim Hayk ise gul yahi şişesini iki bacahının arasına komuş.¹⁹ Hırsızların 2 tenesi atas yahiyorlar ki eyi görsinler. Hasılı gul yahından başka hiç hiç hiç hiçbir şey kalmadı bide *avedaran* kitabına²⁰ baktılar baktılar, (7) Ermenice olduhundan bıraktılar,²¹ ve o kitap sahifeleri balık kursahından idi.

17 Burasının neresi olduğunu belirleyemedik. Tahta Köprü ismi önemli bir akarsuyun varlığına işaret eder.

18 “Ağa” ve “Hanım” belli bir yaşın üzerindeki erkek ve kadınlar için kullanılan unvanlardır. Güce ve zenginliğe de işaret edebilirler.

19 Yazarın babasının, dermatolojik ve kozmetik bir ürün olarak kullanılan bu yağın elde edildiği gül bahçeleri vardı.

20 *Avedaran* (iyi haber vermek, müjdelemek anlamına gelen *avedel* fiilinden) Yeni Ahit'in Ermenice karşılığıdır. Ermenice sözcüğün kullanılması anlamlıdır, zira Türkçeyi gayet iyi konuşan Vahram'ın *İncil*'den (Evanjil sözcüğünün Osmanlı Türkçesindeki bozulmuş hali; Yeni Ahit'in Türkçe çevirisinde bu sözcük kullanılmıştır. Bkz. *İncil*, Boyacıyan Matbaası, İstanbul, 1903) bahsetmesi beklenirdi. Metinde söz konusu edilen Ermenice eserin (elyazması? eski bir baskı?) ata yadigarı bir eşya olması muhtemeldir. Vahram anlatının devamında bir daha sözünü etmediğinden, bu değerli kitabın orada bırakıldığını ya da kaybedildiğini varsaymak gerekir.

21 Yazarın, Türk yetkililerin uyguladığı, sürgünlerin varına yoğunla el koyma stratejisinden habersiz olduğu söylenemez. Hayatta kalma olasılığı, sürgünün bir ulaşım aracı ya da yiyeceklerle takas etmek üzere koruyabildiği ya da saklayabildiği eşya miktarıyla ölçülür. Yazarın ailesi ölümden kurtulmayı başardıysa, bunu büyük ölçüde “mallar”ını idare etmedeki zekâsına borçlu olduğu söylenebilir.